

UDK:371.2

Anvar FAYZIYEV,
Toshkent amaliy fanlar universiteti tadqiqotchisi
E-mail:afayziyev@gmail.com

PhD G'.Hamroyev taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH SINFLARDA KO'RIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Annotatsiya

Boshlang'ich ta'limda ko'rib tushunish masalasi ko'nikma yoki malaka darajasida tadqiq qilinmay kelinadi. Aslida insonlar borliqni, vaziyatni, predmetni, jarayonni bir xilda, yetarli darajada ko'rib tushuna olmaydi. Buning uchun maxsus tayyorgarlik jarayonini o'tashi, ta'lim olishi zarur. Maqolada ko'rib tushunish – oddiy fiziologik hodisa emas, muhim pedagogik omil sifatida tadqiq etilgan hamda uning ko'nikma, malaka hamda kompetensiya darajasida tavsifi berilgan, o'qitish usullari ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: ko'rib tushunish, ko'nikma, malaka, kompetensiya, idrok qilish, analitik tafakkur, tinglab tushunish, so'zlash, kuzatish, qarash, solishtirish, taxmin qilish, o'quv topshiriqlari, savol, didaktika, metodika, umumiylik, xususiylik, mohiyat, hodisa, pragmatik yondashuv, baholash.

METHODS FOR DEVELOPING UNDERSTANDING SKILLS CONSIDERED IN PRIMARY CLASSES

Annotation

The question of understanding considered in primary education is not researched at the skill or skill level. In fact, humans cannot understand being, situation, subject, process in the same way, by seeing enough. To do this, it is necessary to undergo a special preparatory process, get an education. The article highlights the methods of teaching, which are studied as an important pedagogical factor and are described at the level of skills, qualifications and competence, and not a simple physiological phenomenon.

Key words: visual comprehension, skills, competence, competence, perception, analytical thinking, listening comprehension, eloquence, observation, vision, comparison, prediction, study assignments, question, didactics, methodology, generality, specificity, essence, phenomenon, pragmatic approach, assessment.

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКА ПОНИМАНИЯ ВИДЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация

В начальном образовании вопрос о понимании рассматривается без исследования на уровне навыков или компетенций. На самом деле люди не могут понять бытие, ситуацию, предмет, процесс, рассматривая их одинаково, адекватно. Для этого необходимо пройти специальную подготовку, получить образование. В статье рассматривается понимание как важный педагогический фактор, а не просто физиологическое явление, и дается его описание на уровне умений, навыков и компетенций, выделяются методы обучения.

Ключевые слова: видение, умение, компетентность, компетентность, восприятие, аналитическое мышление, понимание на слух, речь, наблюдение, взгляд, сравнение, предположение, учебные задания, вопрос, дидактика, методика, общность, особенность, сущность, явление, прагматический подход, оценка.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim o'quvchilardan zamonaviy bilim, ko'nikma va malakalarni egallashni talab qilmoqda, inson bilimlarni faqat eshitish, o'qish emas, ko'rish orqali ham o'zlashtiradi, har holda bu katta qismni tashkil etishi ham mumkin. Bu borada, G'. Hamroyev ko'rib tushunishni kompetansiya darajasida ta'riflaganini ko'rish mumkin: "Ko'rib tushunish kompetensiyasi – ta'lim oluvchida holatni, predmetni, jarayonni ko'rib tushunish, tahlil qilish va o'z xulosasini bayon qilish faoliyatidir. Bunda faqat rasm, video materiallar emas, butun o'quvchi yoki talabaning kelajak hayotida duch keladigan predmetlar, holat, jarayon va faoliyatni ko'rib tushunish nazarda tutiladi[1]" bizningcha ham o'quvchilarda ko'rib tushunish ko'nikmasini rivojlantiruvchi o'quv materiallari ishlab chiqilishi, mashg'ulotlar davomida alohida shug'ullanilishi maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, muammoli ta'limda ham yuqori darajadagi fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga olib keladi va talabalarda jamoaviy ishlash qobiliyatlarini hosil qiladi. Aslida muammolarni hal qilish uchun ikki xil ko'nikma kerak: analitik va ijodiy. Analitik yoki mantiqiy fikrlash qobiliyatlari tanqidiy fikrlashdan foydalanadi va fikrlashga eng yaxshisini tanlashga yordam beradi. Umuman, mazkur yondashuv axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan vizual o'quv muhiti o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.[2]. O'Neil: "Illyustratsiyali kitoblar so'zlarni ham, rasmlarni ham hikoya qiladi. Surat so'z bilan o'zaro aloqada bo'lib, illyustratsiyaning texnik elementlari – rang, chiziq, shakl va kompozitsiya – hikoyani yaratish va takomillashtirish uchun ishlaydi. Ba'zan shunchaki belgilar va sozlamalarning tavsiflarini qo'shish orqali, ba'zan esa matnning to'g'riligini kinoya yoki qo'shimcha ma'lumotlar bilan tushuntirish orqali

rasmiy kitoblardagi suratlarni anglash uchun muhim maslahatlar beradi", deya ta'kidlaydi[3]. Audio, video materiallar, illyustratsiyali kitob albomlar ham verbal tushuntirish, izohlash elementlariga eg bo'lsa, ko'rib tushunish o'ziga o'xshash bo'la olmaydi. Ta'lim o'quvchini o'qib, tinglab bo'lmaydigan narsa, holat, jarayon va faoliyatlarni ko'rib tushunishga o'rgatishi va hosil bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni baholay olish tizimini ishlab chiqishi, davlat ta'lim standartlarida inobatga olishi lozim.

G'.Hamroyev o'z tadqiqotlarida "ko'rib tushunish masalasi ko'nikma yoki malaka darajasida tadqiq qilinmay kelinadi. Aslida insonlar borliqni, vaziyatni, predmetni, jarayonni bir xilda, yetarli darajada ko'rib tushuna olmaydi. Buning uchun maxsus tayyorgarlik jarayonini o'tashi, ta'lim olishi zarur"[4], deb ta'kidlaydi.

F.I.Buslayev shunday yozadi: "birinchi va eng muhimi, nutq shakllari bilan ifodalanadigan narsalarni tushunish va ularni to'g'ri yo'l bilan ishlatishdan iborat amaliy qobiliyatni rivojlantirishdir, ya'ni o'qimishli odamlar aytganidek, og'zaki va yozma mashqlar orqali o'quvchida suhbat va yozuvga xos nutq shakllarini osonlik bilan tushunish ko'nikmasini hosil qilamiz"[5]. "Asrlar davomida insoniyat tomonidan to'plangan barcha til ilmini o'rta maktab o'quvchisiga o'rgatishning iloji va zarurati yo'q. Demak, ona tilidan eng zarur bilimlarni tanlash asosiy masalalardan biridir. Zarur bilimlar qanday o'zlashtirilishi masalasida ham bir to'xtamga kelib olinishi lozim. O'quvchi borliqni, bilimni tinglab, o'qib shuningdek, ko'rib o'zlashtiradi.

Boshlang'ich sinflarda ko'rib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish usullari o'quvchilarning vizual va matnni tahlil qilish orqali tushunish qobiliyatini oshirishga qaratilgan. Bu jarayon, o'quvchilarga turli vizual va matnli materiallarni tushunib, ulardan ma'lumot olishga yordam beradi. Boshlang'ich sinfda bu ko'nikmalarni rivojlantirish o'quvchilarning o'qish, yozish, tinglash va so'zlash ko'nikmalarini ham yaxshilashga xizmat qiladi.

1. Tasvirlarni tahlil qilish

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini vizual materiallar bilan tanishtirish, ularning tasvirlarni va grafiklarni tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishning asosiy usullaridan biridir.

Usul:

Tasvirli savollar: O'quvchilarga rasmni ko'rsatib, unga oid savollar berish (Masalan, "Bu rasmda nima sodir bo'layapti?", "Rasmda kimlar bor?", "Nima yuz berdi?").

Rasm va matnni solishtirish: O'quvchilarni matn va unga mos rasmni birgalikda tahlil qilishga jalb qilish. O'quvchilarga matnda keltirilgan ma'lumotlarga asoslanib, rasmni tasvirlashni so'rash.

Topshiriq misoli:

O'quvchilarga biror rasm yoki diagramma berib, uning mazmunini tushuntirishni va tasvirga oid savollarga javob berishni so'rashingiz mumkin. Misol: "Bu rasmda qanday hayvonlar ko'rsatilgan? Ular nima qilyapti?"

2. Matndan asosiy g'oyani tushunish

O'quvchilarga matndan asosiy g'oya yoki mavzuni tushunishga yordam berish, ko'rib tushunish ko'nikmasini rivojlantirish uchun juda muhim.

Usul:

Matnni qisqacha izohlash: O'quvchilarga o'qigan matnni qisqacha qaytarishni so'rash. Bu usul, matnning mohiyatini anglashga yordam beradi.

Muammo va yechimni aniqlash: Matndagi asosiy voqea yoki muammo va uning yechimini topish orqali o'quvchilarga matnni yaxshiroq tushunish imkonini berish.

Topshiriq misoli:

O'quvchilarga qisqa matn berib, uning asosiy g'oyasini aniqlashni so'rashingiz mumkin. Masalan, "Matnning asosiy mavzusi nima? Kimning fikrlari taqdim etilgan?"

3. Savol-javob metodini qo'llash

Savol-javob yondashuvi, o'quvchilarning o'qilgan matn yoki ko'rsatilgan tasvirni tushunishiga yordam beradigan samarali metodlardan biridir.

Usul:

Qisqa savollar va javoblar: O'quvchilarga matn yoki tasvir asosida qisqa savollar berish va ulardan javob olish.

Ochiq savollar: O'quvchilarga aniq javob talab qilmaydigan savollar berish, masalan: "Nima sababdan bu voqea yuz berdi?", "Qahramon nima qilishni xohladi?"

Topshiriq Misoli:

O'quvchilarga matn yoki rasmni o'qib chiqqandan so'ng, asosiy savollarni berib, javob olish. Masalan, "Ushbu matnda kim asosiy qahramon? Nima uchun bu muhim?"

4. Guruhlarda muhokama o'tkazish

Guruh ishlari orqali o'quvchilarning fikr almashish va o'zaro muhokama qilish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Bu metod o'quvchilarga matn yoki tasvirni turli nuqtai nazarlardan ko'rishga yordam beradi.

Usul:

Matnni guruhda tahlil qilish: O'quvchilarni kichik guruhlariga ajratib, matnni birgalikda o'qib, uni tahlil qilish va guruh ichida fikr almashish.

Rolli o'ynash: O'quvchilarga biror voqeani rollar bo'yicha o'ynashni taklif qilish va bu orqali matnni anglashni chuqurlashtirish.

Topshiriq misoli:

O'quvchilarga biror matn yoki rasmni ko'rsatib, ular bilan guruhda tahlil qilish va bir-biriga savollar berishni so'rashingiz mumkin. Misol: "Guruh ichida matndagi muammoni qanday yechish mumkinligini muhokama qiling."

5. Hikoya yaratish va matn yaratish

O'quvchilarni ko'rib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirishda ular o'qigan yoki ko'rgan materiallar asosida hikoya yaratishga undash foydalidir.

Usul:

Tasvirga asoslangan hikoya yaratish: O'quvchilarga tasvir yoki rasmni ko'rsatib, unga asoslangan hikoya yaratishni so'rash.

Matn asosida qisqa hikoya yozish: O'quvchilarga o'qigan matn asosida biror voqeani yaratishni yoki uning davomini yozishni so'rash.

Topshiriq misoli:

O'quvchilarga rasmni ko'rsatib, unga asoslangan qisqa hikoya yozishni yoki og'zaki hikoya qilishni taklif qilish. Misol: "Bu rasmda ko'rsatilgan voqeani qanday yakunlashingiz mumkin?"

6. O'quvchilarni vizual resurslar bilan ishlashga o'rgatish

O'quvchilarni diagrammalar, grafiklar, jadvallar kabi vizual resurslar bilan ishlashga o'rgatish, ularning ko'rib tushunish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Usul:

Diagramma va jadval bilan ishlash: O'quvchilarga ma'lum bir mavzu bo'yicha diagramma yoki jadvalni to'ldirishni taklif qilish.

Grafikalar asosida savollar berish: O'quvchilarga grafik yoki diagramma asosida savollar berib, ularni tahlil qilishni so'rash.

Topshiriq misoli:

O'quvchilarga jadval yoki grafikni ko'rsatib, uni qanday to'ldirishni va ma'lumotlarni qanday tahlil qilishni so'rash.

Bugungi kun izlanishni, yangilikni, qulaylikni talab qilar ekan, dars jarayonida rasm va boshqa ko'rgazmali

1-topshiriq. Quyidagi rasmda nimalarni ko'rayotgan bo'lsangiz, barchasini so'zma-so'z yozing, keyin uni bo'g'inlarga ajrating.

1-rasm

Yuqoridagi rasm asosida o'quvchilarga boshqacha topshiriq berish ham mumkin edi. Masalan, darslik va qo'llanmalarda ko'p uchraydigan "Quyidagi rasm asosida matn tuzing" kabi. Bunday topshiriqlar juda ko'p takrorlansa, o'quvchilar zerikishi tabiiy. O'quvchiga taqdim etilayotgan topshiriqlarga, albatta, ijodiy yondashish kerak. Keltirilgan topshiriq namunasi umumta'lim maktablarining 2-4-sinflarida sinab ko'rilganda quyidagilar ma'lum bo'ldi: O'quvchilarga "Bo'g'in va uning turlari" mavzusi o'tilayotganda videoprojektor orqali monitorga chiqarilib, "Rasmda nimani ko'rayotgan bo'lsangiz, barchasini so'zma-so'z yozing, keyin bo'g'inlarga ajrating", deb topshiriq berildi. Bu o'rinda o'quvchilarni ham texnik vosita, ham topshiriqning har doimgidan boshqacharoq quyilishi

vositalardan o'rni bilan maqsadli foydalanish zarur. Ishimizda an'anaga aylanib qolgan topshiriqlardan farqli o'laroq ehtiyojlarni o'rganish asnosida maxsus topshiriqlar tizimi ishlab chiqildi va ular ba'zi umumta'lim maktablarida sinab ko'rildi. Quyidagi fikrlarimiz shular bilan bog'lanadi.

Masalan, boshlang'ich ta'limning 2-sinfda "Bo'g'in" mavzusi ta'limida ko'rgazmalilik tamoyili asosida topshiriqlardan foydalanish ahamiyatlidir. Quyida ayrim namunalarni havola etamiz:

ko'proq o'ziga jalb etdi. Biz 2-sinflar uchun quyidagi takomillashtirilgan topshiriqlarni taklif etamiz: (1-topshiriq. Rasmda ko'rganlaringizni yozma ifodalab bering.)

Xulosa o'rinda aytish mumkinki, boshlang'ich sinflarda ko'rib tushunish ko'nikmalarini rivojlantirish o'quvchilarning turli materiallarni tushunish, tahlil qilish va o'zlashtirish qobiliyatini oshirishga yordam beradi. Bu ko'nikmalarni rivojlantirish uchun turli metodlardan (tasvirlarni tahlil qilish, guruhlarda muhokama, savol-javob, hikoya yaratish) foydalanish juda muhimdir. Har bir metod o'quvchilarning aktiv ishtirokini talab qiladi va ularning ko'rib tushunish ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Hamroyev G'. Ta'limda ko'rib tushunish – analitik tafakkurni rivojlantiruvchi muhim konikma sifatida// Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar. –Buxoro, 2023.11-son, 333-339.
2. Raiyn J. (2016) The Role of Visual Learning in Improving Students' High-Order Thinking Skills Journal of Education and Practice
3. O'Neil, K. E. (2011). Reading pictures: Developing visual literacy for greater comprehension. The Reading Teacher, 65(3), 214-223.
4. Hamroyev G'. Ko'rib tushunish – kasbiy malakani rivojlantiruvchi muhim ko'nikma//Til va adabiyot ta'limi. – Toshkent. 2023. 12-son 20-23-betlar.
5. Буслав Ф.И О преподавании отечественного языка. 2-е изд. М., 1867. (перезд.: Л., 1941).